

Dr hab. Agnieszka Żyta, prof. UWM
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
Wydział Nauk Społecznych
Katedra Pedagogiki Specjalnej i Resocjalizacji

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Granit Boblil pt. *Parent Resources of Adolescents with ADHD – analysis of the narrative (Zasoby rodziców adolescentów z nadpobudliwością psychoruchową – analiza narracji)*, przygotowanej pod kierunkiem naukowym dr hab. Hanny Kubiak, prof. UAM

Recenzowana praca podejmuje temat ważny społecznie i interesujący pod względem metodologicznym. Pani mgr Granit Boblil postawiła sobie za cel zbadanie zasobów i doświadczeń rodziców młodzieży z ADHD z terenu Izraela analizując ich narracje zgromadzone w trakcie prowadzonej przez siebie terapii grupowej tychże rodziców. Wybór grupy badanej i problemu badawczego ma duże znaczenie praktyczne – ze względu na specyfikę funkcjonowania psychospołecznego dzieci z ADHD oraz nakładanie się problemów związanych z dojrzewaniem stanowić to może duże wyzwanie dla rodziców tej grupy oraz wymagać podjęcia optymalnie dobranych środków wsparcia wychowawczego. Badanie osadzone zostało w modelu badań jakościowych, co wydaje się zabiegiem ze wszech miar słusznym ze względu na chęć dotarcia do indywidualnych znaczeń nadawanych przez badane osoby swoim jednostkowym doświadczeniom życiowym związanym z dość wrażliwymi danymi dotyczącymi trudów wychowywania młodzieży z zespołem nadpobudliwości psychoruchowej.

Niewątpliwą wartością - zarówno prowadzonych sesji terapeutycznych, jak i badań - jest podkreślane przez Autorkę podejście uznania rodziców za ekspertów od swoich dzieci, stworzenie atmosfery zrozumienia i nie osądzania żadnego z rodziców, a także budowanie poczucia bycia członkiem grupy osób z podobnymi doświadczeniami/problemami. Działanie to jest zgodne ze współczesnym podejściem do podmiotowości i samostanowienia zarówno samych osób ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, jak i członków ich rodzin. Wartością recenzowanego projektu badawczego jest – na co wskazuje sama Doktorantka – nie tylko wzbogacenie naszej wiedzy na temat zasobów wewnętrznych i sposobów radzenia sobie rodziców wychowujących dzieci z ADHD (poziom teoretyczny), ale także propozycja

wykorzystania tej wiedzy w działaniach praktycznych (poziom/aspekt praktyczny). Wysoko oceniam fakt łączenia działań pomocowych (grupy instruktażowo-wspierające o charakterze samopomocowym dla rodziców młodzieży z ADHD) z chęcią zdiagnozowania ich potrzeb, zrozumienia ich świata wewnętrznego, oddania głosu samym zainteresowanym.

Analizując rozprawę doktorską Pani mgr Granit Boblil, najpierw odniosę się do struktury treści oraz teoretycznych podstaw badań, następnie skupię się na założeniach metodologicznych i prezentacji wyników badań własnych Doktorantki, aby przejść do konkluzji końcowej.

Struktura pracy, teoretyczne podstawy badań

Przedłożona do recenzji praca ma charakter obszernego, liczącego 333 strony opracowania o charakterze empirycznym. Składa się z wprowadzenia, czterech rozdziałów oraz bibliografii. Pierwszy rozdział to przegląd literatury, w którym Autorka przybliżyła na podstawie pozycji anglojęzycznych i hebrajskich zagadnienia związane z rodziną, adolescencją, ADHD, terapią grupową oraz podejściem narracyjnym. Drugi rozdział opisuje założenia metodologiczne badań własnych (w tym metodę, uczestników badań, proces badawczy oraz zagadnienia dotyczące zasadności i rzetelności podjętego projektu badawczego). Trzeci rozdział to prezentacja wyników badań własnych, które grupują się wokół czterech wyodrębnionych w wyniku analizy tematów: 1) Doświadczenie bycia rodzicem adolescentów z ADHD oraz percepcja roli rodzicielskiej, 2) Postrzeganie zdolności i trudności adolescentów z ADHD przez rodziców, 3) Radzenie sobie rodziców z dodatkowymi systemami relacji (gdzie analizowane są zarówno relacje wewnątrzrodzinne, jak i zewnętrzne m.in. z dalszą rodziną, szkołą, społecznością lokalną), 4) Wkład grupy w radzenie sobie rodziców z trudnościami adolescentów z ADHD. Czwarty, ostatni rozdział stanowią podsumowanie i konkluzje końcowe, w którym Doktorantka zwraca także uwagę na znaczenie badań własnych dla działań edukacyjnych oraz ograniczenia badań własnych. Pracę dopełnia umieszczony przed wprowadzeniem spis diagramów, tabeli oraz wykresów, oraz bogata bibliografia. W pracy brakuje aneksów. Moim zdaniem załączenie dyspozycji do wywiadów indywidualnych oraz fokusowych, zastosowanego kwestionariusza własnej konstrukcji korzystnie wpłynęłoby na wartość i czytelność pracy.

Rozdział pierwszy stanowiący przegląd literatury przedmiotu składa się z pięciu dużych podrozdziałów podzielonych na jeszcze bardziej uszczegółowione podrozdziały.

Przy analizie danych dotyczących rozwoju koncepcji rodziny warto byłoby sięgnąć do nowszych danych odnośnie przeciętnej dzietności w rodzinach (Autorka powołuje się na dane OECD z 2011 r). Brakuje informacji o nowych trendach związanych z wyróżnianiem np. rodziców LGTB+, rodzin z pojedynczym rodzicem, rodzin zrekonstruowanych, rodzin przybranych. Natomiast interesująca i ważna z punktu widzenia podejmowanego tematu jest charakterystyka rodzin w Izraelu, z podkreśleniem specyfiki polegającej na większym skoncentrowaniu na sprawach rodzin w porównaniu do krajów europejskich. Należałoby sięgnąć do najnowszych danych odnośnie tej specyfiki (Autorka opiera się tutaj na pozycjach z lat 2000-2006 i jednej z 2014). Myślę, że kilkanaście lat, jakie od tego czasu minęło może mieć duże znaczenie w kwestiach obserwowanych zmian społeczno-obyczajowych.

W podrozdziale pierwszym Autorka szczegółowo omawia teorię przywiązania Johna Bowlby'ego, rozwiniętą przez Mary Ainsworth, uzasadniając to tym, że jakość relacji pomiędzy rodzicami a ich dziećmi, wyrażona w teorii przywiązania, ma głęboki wpływ na postrzeganie dzieci w systemach relacji w przyszłości w wielu kontekstach (relacje w parach, przyjaźnie, relacje w miejscu pracy, itd.). Następnie przechodzi do przybliżenia cyklu życia rodziny według Evelyn Duvall oraz systemowego modelu rozwoju rodziny oraz zmian w rodzinie w krytycznych okresach przejściowych. Ponadto Doktorantka opisuje style rodzicielskie oraz szerzej omawia konflikt między rozwojem poczucia kompetencji rodzicielskich a opieką nad dorastającym dzieckiem. Tutaj szczególnie skupia się na ukazaniu związków między poziomem stresu rodzicielskiego a poczuciem skuteczności swoich działań rodzicielskich. Uzasadnionym i ważnym dla pracy jest zwrócenie uwagi na kulturowe uwarunkowanie specyficznych cech funkcjonowania rodzin izraelskich, m.in. fakt, że poziom wsparcia rodzicielskiego w Izraelu należy do najwyższych w świecie zachodnim (Harel, Kenny, & Rahav, 1997) oraz, że w tym kraju badania potwierdzają większe problemy w aspektach związanych z granicami pomiędzy rodzicami i nastolatkami oraz autorytetem rodzicielskim w porównaniu do innych państw (Harel, Kenny, & Rahav, 1997; Omer, 2008)

Kolejny podrozdział teoretyczny poświęcony został adolscencjom. Zabrakło przytoczenia definicji adolescencji uwzględniających m.in. wiek tej grupy (np. według WHO jest to przedział 10-19 lat). Doktorantka odwołuje się do literatury przedmiotu dotyczącego badań nad społecznym rozwojem w okresie adolescencji, kształtowania się tożsamości, rozwoju emocjonalnego, obrazu siebie oraz zagrożeń obecnych w życiu adolescentów. W tym przypadku szczególnie skupia się na lęku, depresji i ADHD oraz zagrożeniach związanych z alkoholem i narkotykami. Ponadto przybliży zagadnienia związane z poczuciem

niezależności u tej grupy osób. Analiza tych zagadnień na ogół jest wyczerpująca i oparta na reprezentatywnej literaturze przedmiotu. Pisząc o zagrożeniach warto byłoby zastanowić się nad odwołaniem do aktualnych problemów związanych m.in. z sytuacją pandemii Covid-19 czy zmianami kulturowo-cywilizacyjnymi (m.in. zmiany klimatyczne, pojawienie się w przestrzeni społecznej problematyki identyfikacji płciowej, wpływ współczesnych mediów i rzeczywistości wirtualnej na życie adolescentów itp.). Dobrze byłoby umieścić pewne podsumowania poszczególnych podrozdziałów i wnioski z nich płynące. Inna uwaga dotyczy pewnych błędów natury redakcyjnej. Autorka opisuje ADHD (zespół nadpobudliwości psychoruchowej z deficytem uwagi) jako „częstą patologię wśród nastolatków” (?) (s. 49) w tym samym podrozdziale co nadużywania alkoholu i narkotyków. Wydaje się to zabiegiem nieco kontrowersyjnym. Jednocześnie brak części dotyczącej ADHD w podrozdziale 1.2.6.1. zatytułowanym „Lęk, depresja i ADHD wśród Adolescentów”. W kolejnym podrozdziale 1.2.7. (Niezależność wśród Adolescentów) znajduje się akapit (s. 51-52) poświęcony paleniu papierosów – proponowałabym przenieść go do podrozdziału poświęconego picciu alkoholu i narkotyzowaniu się.

Podrozdział 1.3 dotyczy ADHD, jego definicji, etiologii, DSM-5, chorób współtowarzyszących ADHD. Ponadto Doktorantka ponownie opisuje zachowania ryzykowne u nastolatków z ADHD, a także treści dotyczące rodzin tych osób w kontekście pojawiających się emocji, doświadczanych trudności oraz sposobów radzenia sobie. Autorka przybliżyła także sposoby leczenia ADHD. Zabrakło uwzględnienia najnowszej definicji ADHD według ICD-11 (<https://www.findacode.com/icd-11/code-821852937.html>, pobrano: 20.01.2022). Opisując cechy ADHD według DSM-5 dobrze byłoby w przypisie wyjaśnić czym jest DSM -5, od kiedy i gdzie jest stosowane. Pewne wątpliwości budzi także obecność podrozdziałów dotyczących trudności w osiągnięciach szkolnych, funkcjonowaniu społecznym, emocjonalnym czy zachowaniach w podrozdziale dotyczącym chorób współtowarzyszących. O ile opis zaburzeń w tych wymiarach jest ważny i uzasadniony, to trudno utożsamiać je z chorobami towarzyszącymi/współwystępującymi (ang. comorbidity). W takim ujęciu podrozdział nadrzędny mógłby brzmieć: Trudności w funkcjonowaniu psychospołecznym adolescentów z ADHD. Podobne wątpliwości dotyczące tytułu mam w przypadku podrozdziału 1.3.5 (Risk Behavior among Adolescents with ADHD). Obok tradycyjnie uznawanych za takie zachowań, jak: palenie tytoniu, picie alkoholu i używanie narkotyków, aktywność fizyczna (np. ryzykowna jazda samochodem) czy zachowania seksualne, Doktorantka opisuje tutaj zaburzenia lękowe czy depresję, które mogą być

przyczyną zachowań ryzykownych, ale nimi samymi z pewnością nie są. W ostatnim podrozdziale dotyczącym ADHD Doktorantka omawia sposoby jego leczenia – zarówno medyczne, jak i psycho-edukacyjne. Proponowałabym częściej korzystać z najnowszych doniesień np. w zakresie leczenia farmakologicznego ADHD (m.in. Keilow, Holm, Fallesen 2018, Pozzi i in. 2020). Doktorantka opisuje zalety stosowania łączonych oddziaływań naprawczych, opisuje także grupy wsparcia dla młodzieży z ADHD oraz dla rodziców dzieci z ADHD. Jest to zabieg uzasadniony w sytuacji, gdy w swoim projekcie badawczym Autorka jak pisze na s. 81 „chce sprawdzić skuteczność grupy interwencyjnej w podejściu narracyjnym dla rodziców dzieci, które mają ADHD”.

Kolejny podrozdział teoretyczny (1.4) dotyczy terapii grupowej. Wychodząc od historycznych źródeł rozwoju terapii grupowej i jej założeń teoretycznych, Autorka kolejno omawia podejście intramentalne, psychodynamiczną strukturę grupy, aby przejść do socjologicznych aspektów rozwoju terapii grupowej, tworzenia się grup i ich znaczenia oraz najczęstszych problemów z nimi związanych. Natomiast ostatni podrozdział (1.5) przybliży założenia podejścia narracyjnego wykorzystywanego m.in. w psychoterapii grupowej. Autorka odwołuje się do poglądów filozoficznych, głównie egzystencjalistów, aby przejść do opisu podejścia narracyjnego, które jak podkreśla (s.108) „w psychologii wpisuje się w postmodernistycznego ducha związanego z myśleniem egzystencjalistycznym”. Podejście narracyjne postrzega osobę jako aktywną istotę w swoim świecie. Osobę, która odnosi się do środowiska poprzez procesy interpretacji. Interpretacje te są narracją, która składa się na percepcję danego człowieka i kieruje jego zachowaniem. Stosunkowo niewiele miejsca Doktorantka poświęca wyjaśnieniu pojęcia narracji. W sytuacji, gdy jest to część składowa tytułu całej pracy, należałoby przenieść nacisk z dokładnego opisu podejścia narracyjnego w psychoterapii, na samo pojęcie narracji. Autorka koncentruje się na wyjaśnianiu nie tyle istoty narracji, ale bardziej na modelach i technikach terapii narracyjnej oraz ich miejsca w psychoterapii grupowej.

Reasumując, część teoretyczna pracy jest rozbudowana, rzeczowa i dość szczegółowo omawiająca zagadnienia związane z tematyką pracy. Doktorantka umiejętnie korzysta z wielu pozycji z literatury przedmiotu, z zakresu zarówno pedagogiki, psychologii czy filozofii. Dość duża ilość podrozdziałów i podpunktów niekiedy sprawia wrażenie chaosu i zbytniego rozdrobnienia, ale może to wynikać z chęci uwzględniania jak największej ilości istotnych z punktu widzenia Autorki zagadnień. Być może przydatne byłyby podsumowania, w których Doktorantka mogłaby dokonać pewnych syntez, czy wypunktowania zagadnień

najistotniejszych w omawianych zagadnieniach. Niekiedy Autorka w tekście umieszcza przypisy, do pozycji, których nie ma w bibliografii (np. Pratt 1906, s. 83 czy Whitaker, Stock 1958, s.85) nie podając informacji, że przywołuje danego autora za innym autorem/autorami. Jednakże całość – mimo pewnych uwag krytycznych – uznaję za na ogół prawidłowo skonstruowane wprowadzenie teoretyczne świadczące o dobrym odczytaniu i koniecznych na tym etapie umiejętnościach analityczno-syntetycznych Pani mgr Granit Boblil.

Założenia metodologiczne i prezentacja wyników badań własnych

Rozdział Drugi poświęcony został metodologii badań. Doktorantka wychodząc od porównania i analizy podstawowych paradygmatów badawczych, koncentruje się na konstruktywistycznym podejściu jakościowym, które wykorzystuje w swoim projekcie badawczym. Interesujące, świadczące o dojrzałości badawczej oraz dobrej analizie literatury przedmiotu z zakresu metodologii jest przedstawienie różnic między pozytywistycznym podejściem ilościowym a konstruktywistycznym podejściem jakościowym w kontekście ontologii, epistemologii i metodologii oraz stawianym w ich obszarze podstawowych pytań. Mgr Granit Boblil szczegółowo uzasadnia w ten sposób wybrany model badawczy, określony przez siebie jako „badanie konstruktywistyczno-jakościowe, które można nazwać interpretatywnym badaniem narracyjnym” (s.129). Wybrane podejście pozwala na dogłębne zbadanie tego, co dzieje się w procesie terapeutycznym i zbadanie wewnętrznej rzeczywistości badanych rodziców. Skupia się na ich doświadczeniach i znaczeniach, jakie te doświadczenia mają dla nich.

W podrozdziale dotyczącym przebiegu i projektowaniu badań Doktorantka pisze, że „W centrum uwagi jakościowych badań konstruktywnych jest zrozumienie zjawisk, jak pojawiają się one w świecie rzeczywistym i w oczach tych, którzy ich doświadczyli, a nie do badania hipotez, które są wyprowadzone z teorii. W ten sposób, zaczęliśmy zbierać dane z pola poprzez wywiady osobiste i sesje instruktażowe dla rodziców nastolatków z ADHD. Pytania badawcze wyrosną z badań i osiągną swój ostateczny kształt dopiero po analizie danych” (s.131). Zgadza się w pełni, jeśli chodzi o brak hipotez. Badania osadzone są w nurcie badań jakościowych. Wysuwanie hipotez nie jest praktyką stosowaną w tej grupie badań. Istotą tych badań jest podejście oparte na pewnej naiwności poznawczej, nie opartej na dobrej znajomości literatury przedmiotu i analizie statystycznej grup badawczych, a raczej dogłębnym poznaniu historii jednostkowych. Poznanie znaczeń, jakie swoim doświadczeniom przypisują uczestnicy badań. Natomiast nieco kłóci się to z tym, co pisze Doktorantka we wprowadzeniu, używając określenia „hipotezy”. To co Autorka opisuje jako hipotezy

badawcze (wprowadzenie s. Xii) to raczej obszary badawcze związane z podejmowanym przez Autorkę tematem badań. Mam nadzieję, że ta niekonsekwencja w podejściu do terminu „hipoteza” to raczej wynik pomyłki językowej/usterek w tłumaczeniu niż niewiedza metodologiczna. Moja druga wątpliwość tyczy fragmentu mówiącego, że „zaczęliśmy zbierać dane”. Kto w takiej sytuacji jest badaczem? Czy w badaniach uczestniczy więcej osób pełniących tę funkcję? Kolejna wątpliwość dotyczy stwierdzenia, że „pytania badawcze wyrosną z badań”. Brakuje tutaj odwołania się do literatury przedmiotu z zakresu metodologii badań i uzasadnienia takiej decyzji, chociażby przywołując przykłady z innych badań. Moim zdaniem wcześniejsza analiza literatury przedmiotu z zakresu problematyki ADHD, funkcjonowania rodzin i stosowania pracy grupowej w terapii takie podstawowe problemy/pytania badawcze pozwala określić, natomiast brak ich sformułowania należałoby dobrze uzasadnić.

Doktorantka szczegółowo opisuje sposób analizy danych – analizę tematyczną, na którą składa się sześć nielinearnych etapów. Szkoda, że opisując je w oparciu o ustalenia literatury metodologicznej nie odniosła się do konkretnych działań w pracy nad analizą danych we własnym projekcie badawczym. Następnie p. mgr Boblil przechodzi do dość ogólnego przedstawienia osób badanych – rodziców dzieci w wieku 12-15 lat ze zdiagnozowanym ADHD, będących uczestnikami tzw. grup instruktażowych. Osobami tymi są matki z północnej części Izraela, które zgłosiły się na zajęcia grup instruktażowych i wyraziły zgodę na udział w badaniach. W tej części Doktorantka pisze tylko o matkach (w dalszej części pracy, w wynikach badań podaje, że oprócz matek brał w nich udział także jeden ojciec). Należałoby konsekwentnie podawać te same dane, w każdej części pracy. Dalej Pani mgr Boblil pisze o miejscu badacza i jego szczególnej roli w badaniach jakościowo-etnograficznych. Jest to część interesująca, ale także ze zbyt małymi odniesieniami do swoich osobistych działań w podjętym projekcie badawczym. Kolejny podrozdział omawia proces badawczy. Użyty tutaj czas przyszły wskazujący na to, jakie działania zostaną podjęte, nieco dziwi w sytuacji, gdy pozostałe części pracy opisują stan, który już zaistniał. Autorka wykorzystuje częściowo ustrukturyzowany pogłębiony wywiad z rodzicami biorącymi udział w grupowych sesjach instruktażowych. Niestety brakuje dyspozycji do wywiadu w aneksie do pracy, chociaż podstawowe informacje o tym jakie zagadnienia zostaną poruszone Doktorantka opisuje w części poświęconej procesowi badawczemu. W tej części należałoby opisać raczej, gdzie i kiedy wywiady przeprowadzono, jak długo trwały, z jakimi ewentualnie problemami Badaczka się zetknęła i jak sobie z nimi radziła, a nie - gdzie planuje się je

przeprowadzić. Ta część bardziej wygląda jak fragment konspektu planowanych badań niż opis przebiegu badań, które zostały już przeprowadzone. Ponadto Autorka pisze o użyciu w badaniach „krótkiego kwestionariusza zawierającego trzy pytania z odpowiedziami w skali 1-4” (s.141) oraz wywiadów fokusowych. Niestety, ani wspomniany kwestionariusz ani dyspozycje do wywiadu fokusowego nie zostały umieszczone w pracy.

Reasumując, rozdział metodologiczny opisuje zarówno procedurę badawczą, jak i wykorzystane metody, czy sposób analizy danych. Jednakże oprócz sięgnięcia do ustaleń metodologicznych (po co i w jaki sposób przeprowadzamy badanie w wybranym modelu badawczym – co oczywiście jest zabiegiem ze wszech miar potrzebnym), należałoby w większym stopniu opisać własne działania w tym zakresie, m.in. z jasno wyodrębnionym celem badań, problemami badawczymi, opisem narzędzi badawczych (które mogłyby zostać zamieszczone w aneksie). Ważne jest konsekwentne stosowanie tych samych danych w różnych częściach pracy. Brakuje istotnych informacji dotyczących, m.in. czasu i miejsca zarówno wywiadów indywidualnych, jak i fokusowych. Wartością tej części jest niewątpliwie uwzględnienie kwestii etycznych czy uzasadnienie działań mających na celu wzmocnienie wiarygodności prowadzonego projektu badawczego oraz ich rzetelności (m.in. zastosowana triangulacja źródeł czy opis gromadzenia i przechowywania danych).

Kolejny rozdział poświęcony jest analizie wyników badań własnych. Podzielona została ona na cztery tematy. Rozdział ten zaczyna się krótkim opisem grupy badanych rodziców w oparciu o jedną tabelę uwzględniającą inicjały badanych rodziców, ich wiek, wiek dziecka z ADHD i jego kolejność wśród rodzeństwa, diagnozę (w tym wiek dziecka w jej momencie oraz podmiot diagnozujący), korzystanie z leków. Informacja, że w badaniu brało udział około dwudziestu rodziców (nie bardzo zrozumiałe jest określenie „około”), w tym tylko jeden ojciec, w porównaniu do umieszczonej na stronie 147-148 tabeli, w której widnieją informacje o 18 osobach (bez informacji o ich płci), budzi pewną wątpliwość. Dlaczego dane o ilości osób są różne w różnych miejscach (we wprowadzeniu, w rozdziale metodologicznym, w opisie grupy przy analizie badań własnych)? Chociaż badanie ma charakter jakościowy i nie liczby stanowią tu najistotniejszą wartość, ważne jest, aby na każdym etapie pracy dbać o jak największą klarowność i jednolitość podawanych informacji.

Doktorantka w kolejnych podrozdziałach prezentuje wyniki badań własnych. W pierwszym z nich podstawowy temat, jakim są doświadczenia w byciu rodzicem adolescenta z ADHD i percepcja roli rodzicielskiej, został podzielony na trzy kategorie, a te na osiem podkategorii. Drugi temat to rodzicielska percepcja zdolności i trudności

adolescentów z ADHD podzielona na cztery kategorie, z których wyodrębnionych zostało trzynaście podkategorii. Trzeci temat dotyczący radzenia sobie rodziców z dodatkowymi systemami relacji podzielony został na trzy kategorie (relacje w rodzinie, szkole, w społeczeństwie), z których wyprowadzono kolejne podkategorie. Ostatni, czwarty temat mówiący o wkładzie grupy w radzenie sobie rodziców z trudnościami adolescentów z ADHD pozwolił wyłonić dwie kategorie oraz kilkanaście podkategorii szczegółowych.

Dobrym zabiegiem – pomagającym w usystematyzowaniu materiału i bardziej czytelnym odbiorze, a także ukazującym sposób analizy danych – jest przedstawienie wyłonionych kategorii i podkategorii na wykresach. Jest ich cztery, każdy z nich pokazuje kategorie i podkategorie wyłonione z analizowanych tematów. Opisując uzyskane wyniki badań mgr Granit Boblil stosuje właściwe proporcje w cytowaniu wypowiedzi badanych osób i ich analizie. Próby syntezy i odwoływania się do literatury przedmiotu, ale także uwarunkowań kulturowych Izraela (m.in. religijności rodziców i związanych z tym wymogów wobec dzieci, czy obowiązku powszechnej służby wojskowej) świadczą o dobrze przygotowanej analizie, sporej refleksyjności i prawidłowo poprowadzonej dyskusji. Każdy podrozdział zaczyna się od pewnego rodzaju wprowadzenia wykorzystującego odwołania do literatury przedmiotu. Idąc tym tropem myślę, że dobrym dopełnieniem mogłyby być podsumowania każdego z podrozdziałów, w których Autorka wypunktowałaby podstawowe kategorie i wnioski.

Podsumowując, część prezentująca wyniki badań własnych jest wyczerpująca, napisana w sposób świadczący o dużej refleksyjności i dobrym poziomie opanowania warsztatu pisarskiego. Badaczka – o czym pisze w ostatnim podrozdziale tej części pracy – jest jednocześnie edukatorką, instruktorką grupy wsparcia oraz matką nastolatka z ADHD. Łączenie tych ról jest niełatwe, może budzić obawy o konieczny - mimo całego zaangażowania i zanurzenia w badania jakościowe - obiektywizm. W mojej opinii Pani mgr Granit Boblil z tym zadaniem radzi sobie dobrze. Uzyskała bardzo bogaty i interesujący materiał badawczy. Przytoczone wypowiedzi świadczą o bogactwie doznań badanych rodziców, doświadczaniu przez nich całego spektrum niejednoznacznych emocji, chęci dzielenia się swoimi przemyśleniami, ale także o próbie poszukiwania zrozumienia i pomocy wśród innych ludzi, w tym profesjonalistów. Szczególnie część poświęcona niełatwym relacjom ze środowiskiem szkolnym powinna być w moim odczuciu propagowana wśród nauczycieli i specjalistów, w celu poszukiwania sposobów właściwej komunikacji. Także podrozdział poświęcony znaczeniom grup wsparcia z niezwykle interesującymi

wypowiedziami biorących w nich udział matek, ukazujący przemianę wewnętrzną i następujący proces wzrostu wewnętrznego stanowi cenny materiał poznawczy.

Ostatnią część pracy stanowią konkluzje i wnioski z badań, stanowiące podsumowanie całej pracy. Jak pisze Doktorantka: „grupy o charakterze interwencyjno-doradczym zapewniły rodzicom wsparcie i zwiększyły ich poczucie własnej skuteczności, przyczyniły się do tego, że rodzice włączyli do swoich zachowań rodzicielskich więcej działań autorytatywnych, które wyrażają się w dawaniu zwiększonej autonomii nastolatкови, wsłuchiwaniu się w jego potrzeby i rozumieniu jego trudności. Z relacji rodziców wynika, że poprawili oni swój system relacji z nastolatkiem” (s. 281). Pani mgr Granit Boblil w sposób syntetyczny, odwołując się do stosownych pozycji z literatury przedmiotu przedstawia dziesięć podstawowych wniosków dotyczących zarówno aspektów emocjonalnych czy poznawczych realizowanego projektu, jak i postulatów praktycznych dotyczących prowadzenia działań interwencyjno-wspierających z rodzicami młodzieży z ADHD oraz centrum szkolnego, które byłoby centrum konsultacyjno-integracyjnym dla rodziców, nauczycieli i uczniów z deficytami uwagi. Ponadto słusznie zwraca uwagę na wkład badań własnych w praktykę pedagogiczną współczesnej szkoły w Izraelu, co zgodne jest z poprawkami do Prawa o Edukacji Specjalnej z 2018 r. promującego równe i aktywne uczestnictwo osób ze specjalnym potrzebami w społeczeństwie, we wszystkich dziedzinach życia. Niewątpliwie zwiększenie kompetencji rodziców i nauczycieli oraz budowanie ich wzajemnego zrozumienia będzie stanowić dobrą bazę do wdrażania tych postulatów i wypełnianie założeń Konwencji o Prawach Osób Niepełnosprawnych. Pracę kończą prawidłowo opisane refleksje nad ograniczeniami badań własnych wzbogacone o uwagi związane z osobistymi doświadczeniami Autorki jako edukatorki, pracowniczki Ministerstwa Edukacji, pedagożki specjalnej i matki dziecka z ADHD.

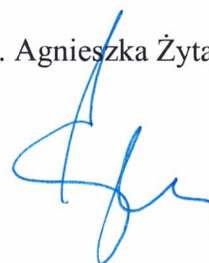
Konkluzja

Art. 13 ust. 1 Ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. z 2016 r., poz. 882, 1311) brzmi: „Rozprawa doktorska przygotowywana pod opieką promotora albo pod opieką promotora i promotora pomocniczego (...) powinna stanowić oryginalne rozwiązanie problemu naukowego lub oryginalne dokonanie artystyczne oraz wykazywać ogólną wiedzę teoretyczną kandydata w danej dyscyplinie naukowej lub artystycznej oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej lub artystycznej”.

Podsumowując analizę przedstawionej do oceny rozprawy doktorskiej, stwierdzam, że Autorka wykazała się dobrym poziomem wiedzy teoretycznej i koniecznymi umiejętnościami samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.

Uznając, że rozprawa mgr Granit Boblil pt. *Parent Resources of Adolescents with ADHD – analysis of the narrative* spełnia warunki ustawowe stawiane pracom doktorskim, wnoszę o dopuszczenie Autorki do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Dr hab. Agnieszka Żyta, prof. UWM

Olsztyn, 31 stycznia 2022 roku